

ETAP II

29.01.2010

Zadania teoretyczne

ZADANIE 1

Rozpuszczalność fosforanu(V) wapnia

Szklivo stanowiące powierzchnię korony zęba jest najtwardszą tkanką ludzkiego organizmu. Składa się prawie wyłącznie z substancji nieorganicznych występujących w postaci kryształów hydroksyapatytu - minerału zawierającego $3\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot \text{Ca}(\text{OH})_2$. Ze względu na obecność m.in. grup fosforanowych(V) (zasada Brønsteda) rozpuszczalność tego związku zwiększa się w środowisku kwaśnym. Dlatego spożywanie w nadmiarze kwaśnych potraw i napojów może prowadzić do erozji szkliva. Dotyczy to zwłaszcza słodzonych napojów typu Cola, gdzie w smaku nie odczuwa się dużej kwasowości (pH około 2).

Zadanie dotyczy wpływu zakwaszenia na rozpuszczalność osadu soli zawierającej wapń i fosfor na przykładzie związku prostszego niż hydroksyapatyt – fosforanu(V) wapnia, $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$.

Polecenia:

- (4 pkt.) Zapisz równanie opisujące równowagę rozpuszczania / osadzania $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$. Oblicz rozpuszczalność molową tej soli przy założeniu, że jony (w tym fosforanowe(V)) nie ulegają reakcjom ze składnikami roztworu. Bez przeprowadzania obliczeń odpowiedz, czy rzeczywista rozpuszczalność molowa $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ w środowisku obojętnym jest większa czy mniejsza od obliczonej przy przyjętym założeniu.
- (6 pkt.) Przeprowadzając odpowiednie obliczenia określ (I) graniczne wartości pH, pomiędzy którymi dominującą formą fosforanu(V) jest jon H_2PO_4^- oraz (II) graniczne wartości pH, pomiędzy którymi dominującą formą fosforanu(V) jest jon HPO_4^{2-} (przyjmujemy wtedy, że udział molowy każdej innej formy fosforanu(V) jest mniejszy niż 1 % zawartości formy dominującej).
- (3 pkt.) Określ, jaki odczyn (kwaśny, zasadowy czy obojętny) będą wykazywać (oddzielnie) roztwory NaH_2PO_4 , Na_2HPO_4 oraz Na_3PO_4 o stężeniu $0,1 \text{ mol/dm}^3$. Odpowiedź krótko uzasadnij.
- (7 pkt.) Na podstawie rezultatów otrzymanych w poprzednich punktach zadania wskaż formę fosforanu(V), której udział jest największy w środowisku niezbyt silnie kwaśnym (pH większe od 3). Następnie, zakładając dominację wskazanej formy, oblicz maksymalną wartość pH, przy której próbka 1 g $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ ulegnie całkowitemu rozpuszczeniu w 100 cm^3 roztworu. Sprawdź, czy założenie o dominacji wybranej formy fosforanu(V) dla wyznaczonej wartości pH rzeczywiście jest spełnione.

Iloczyn rozpuszczalności $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$: $K_{s0} = 1 \cdot 10^{-26}$

Stałe dysocjacji H_3PO_4 : $K_{a1} = 6 \cdot 10^{-3}$; $K_{a2} = 6 \cdot 10^{-8}$; $K_{a3} = 5 \cdot 10^{-13}$

Masy molowe: Ca: 40,08 g/mol; P: 30,97 g/mol; O: 16,00 g/mol.

ZADANIE 2

Kolorowe związki chromu

Próbka metalicznego chromu o masie 6,81 g całkowicie przereagowała z gazowym chlorowodorem w temperaturze powyżej 600°C. Stałym produktem tej reakcji był bezbarwny związek **A**, który otrzymano w ilości 16,1 g.

Po rozpuszczeniu związku **A** w odtlenionej wodzie, zakwaszonej kwasem solnym, powstał niebieski roztwór. Roztwór ten stopniowo zmieniał swoją barwę. Zaobserwowano, że zmiana barwy następowała znacznie szybciej, gdy pozostawał on w kontakcie z powietrzem.

Po pewnym czasie, kiedy zachodzące reakcje przebiegły do końca, roztwór rozdzielono na dwie części i przeprowadzono krystalizację w zróżnicowanych warunkach temperatury, stężenia oraz pH. W ten sposób otrzymano dwa różne produkty: fioletową sól **B** i zieloną sól **C**, przy czym analiza elementarna wskazała, że skład pierwiastkowy obu soli jest identyczny.

Kryształy soli **B** i **C** przechowywano w eksykatorze nad stężonym kwasem siarkowym. Po dłuższym czasie stwierdzono, że masa soli **C** zmalała o $\Delta_m = 13,5\%$ i ustaliła się, zaś sól **B** nie zmieniła swojego składu. Tak otrzymane związki **C1** i **B** użyto do sporządzenia dwóch roztworów wodnych o takim samym stężeniu wynoszącym 1,20 g/dm³. Następnie odmierzone po 100 cm³ tych roztworów, które miareczkowano roztworem AgNO₃ o stężeniu 0,100 mol/dm³ wobec chromianu(VI) potasu używając odpowiednio 5,2 i 13,5 cm³ AgNO₃.

Polecenia:

- a. (2 pkt.) Napisz równanie reakcji zachodzącej pomiędzy chlorowodorem a chromem prowadzącej do utworzenia związku **A**. Odpowiedź potwierdź stosownymi obliczeniami.
- b. (5 pkt.) Napisz równania reakcji zachodzących w roztworze wodnym związku **A** bez dostępu powietrza i w jego obecności.
- c. (3 pkt.) Wiedząc, że chrom w omawianych połączeniach występuje w postaci trwałych kinetycznie kationów kompleksowych o liczbie koordynacyjnej 6, podaj jeden ogólny wzór dla soli **B** i **C1** uwzględniający część kationową i anionową. Na jego podstawie przedstaw wzór określający zależność liczby moli jonów Ag⁺ zużytych podczas miareczkowania (n_{Ag}) od liczby moli chromu w próbce (n_{Cr}).
- d. (6 pkt.) Podaj wzory związków **B**, **C** i **C1** wyraźnie wskazując wzory kationów. Odpowiedź uzasadnij i potwierdź stosownymi obliczeniami.
- e. (4 pkt.) Naszkicuj budowę przestrzenną możliwych izomerów geometrycznych kationu kompleksowego występującego w solach **C** i **C1**.

W obliczeniach przyjmij następujące wartości mas molowych:

H – 1,008 g/mol; O – 16,00 g/mol; Cl – 35,45 g/mol; Cr – 52,00 g/mol

ZADANIE 3

Równowagi fazowe

W temperaturze 298K doprowadzono do równowagi trójskładnikowy układ anilina – woda – toluen. Uzyskany układ dwufazowy rozdzielono na fazę wodną i toluenową. Oznaczono stężenie aniliny w poszczególnych fazach. Doświadczenie powtórzono dwukrotnie z różnymi ilościami składników. Otrzymane równowagowe stężenia aniliny, c_t – w fazie toluenowej i c_w – w fazie wodnej, podane są w tabeli 1.

Tabela 1.

	doświadczenie 1	doświadczenie 2
$c_t/(\text{mol}/\text{dm}^3)$	0,181	1,006
$c_w/(\text{mol}/\text{dm}^3)$	0,0232	0,102

Przeprowadzono również badania NMR, które wykazały, że anilina w wodzie występuje w postaci pojedynczych cząsteczek (monomerów) natomiast w fazie toluenowej częściowo asocjuje tworząc dimery (podane w tabeli stężenie c_t jest sumarycznym stężeniem obu form przeliczonym na monomery).

Polecenia:

- (8 pkt.) Wyprowadź zależność pomiędzy stałą równowagi reakcji dimeryzacji (K):
 $2 \text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2 \rightleftharpoons (\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2)_2$ a współczynnikiem podziału (k) aniliny między fazę toluenową i wodną (przyjmij oznaczenia: c_{tM} - stężenie monomerów aniliny w fazie toluenowej, c_{tD} - stężenie dimerów aniliny w fazie toluenowej).
- (6 pkt.) Oblicz wartość współczynnika podziału (k) oraz wartość stałej równowagi reakcji dimeryzacji (K).
- (3 pkt.) Oblicz stosunek stężenia dimerów do stężenia monomerów w fazie toluenowej (r) w dwóch doświadczeniach.
- (3 pkt.) Wyjaśnij w 2-3 zdaniach, dlaczego anilina w wodzie pozostaje w postaci monomerów, a w toluenie ulega dimeryzacji.

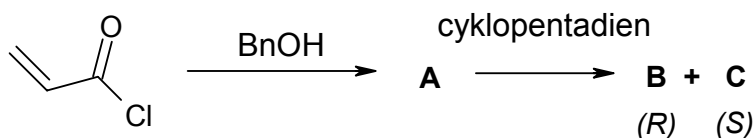
Uwaga: współczynnik podziału dotyczy równowagowych stężeń tego samego indywiduum chemicznego w dwóch fazach.

ZADANIE 4

Reakcja Dielsa-Aldera

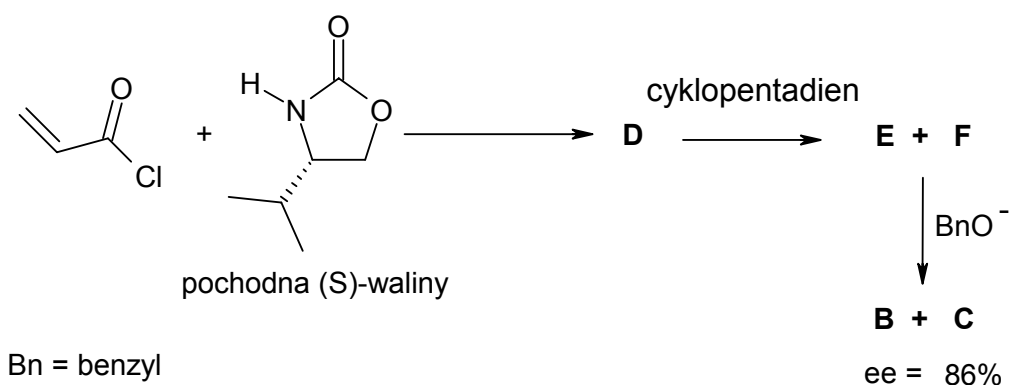
Ważnym etapem w syntezie wielu produktów naturalnych jest reakcja Dielsa-Aldera. Jej przebieg ilustrują przykładowe schematy 1. i 2. W wyniku reakcji związku **A** z cyklopentadienem otrzymano mieszaninę stereoizomerów **B** i **C** (Schemat 1). Są one produktami addycji *endo*, przy czym w związku **B** wszystkie atomy asymetryczne mają konfigurację *R*, a w związku **C**, wszystkie - konfigurację *S*.

Schemat 1.

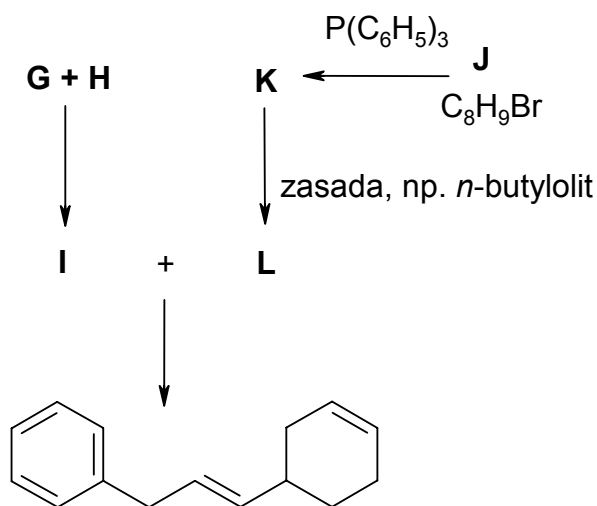
Schemat 2 przedstawia nieco inną odmianę tej reakcji z tzw. strategią „pomocnika chiralnego”, którym była pochodna (*S*)-waliny. W syntezie tej, ostateczny produkt **B** otrzymano z 86% nadmiarem enancjomerycznym (ee). W zastosowaniach farmakologicznych stosuje się najczęściej związki czyste optycznie. W celu uzyskania czystego optycznie związku **B**, powstające mieszaniny można rozdzielić na etapie związków **E** i **F** lub **B** i **C**.

Schemat 2.

Przykład praktycznego zastosowania reakcji Dielsa-Aldera jest przedstawiony na schemacie 3, który opisuje sposób otrzymywania węglowodoru, będącego użytecznym prekursorem w syntezie związków naturalnych. Reakcja Dielsa - Aldera to etap **G + H**, gdzie **G** jest dienem, a **H** dienofilem.

Schemat 3.

Polecenia:

- (12 pkt.) Narysuj wzory strukturalne związków **A-L**.
- (1 pkt.) Dla związków **B** i **C** zaznacz gwiazdkami asymetryczne atomy węgla.
- (3 pkt.) Podaj, w jakim stosunku molowym powstają **B** i **C** w syntezie przedstawionej na schemacie 1 i 2. Obie odpowiedzi krótko uzasadnij.
- (2 pkt.) Jednym zdaniem wyjaśnij rolę pochodnej (S)-waliny w reakcji przedstawionej na schemacie 2.
- (2 pkt.) Oceń, czy w celu uzyskania związku **B** w postaci czystej optycznie łatwiej jest rozdzielić związki **E** i **F**, czy **B** i **C**. Odpowiedz krótko uzasadnij.

ZADANIE 5

Analiza biologicznie aktywnego peptydu

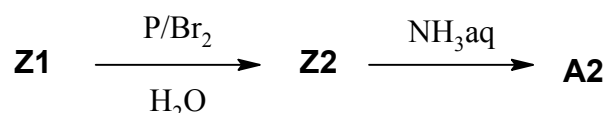
Pewien peptyd (związek **P**), o masie molowej równej 481 g/mol wykazuje fioletową barwę w próbie z ninhydriną i nie ulega żadnym reakcjom wobec trypsyny (trypsyna to enzym hydrolizujący wiązania amidowe po karboksylowej stronie Lys i Arg). Analiza pików w widmie masowym po fragmentacji tego peptydu wykazała, że jest on zbudowany z czterech reszt aminokwasów naturalnych przy czym:

- jest wśród nich arginina (Arg)
- jeden z aminokwasów się powtarza.

Oznacza to, że poza argininą, w skład peptydu **P** wchodzi dwa inne aminokwasy **A1** i **A2**. Aminokwas **A1** jest syntezowany przez bakterie ze związku **X1**, który zawiera jedną grupę aldehydową i powstaje w wyniku selektywnej redukcji kwasu glutaminowego. Aminokwas **A1** można również otrzymać zgodnie z poniższym schematem.

Masa molowa związku **X2** jest o 18 g/mol mniejsza niż masa molowa związku **X1**. Aminokwas **A2** otrzymuje się zgodnie ze schematem.

Związkiem wyjściowym **Z1** jest nasycony kwas karboksylowy o masie molowej 116 g/mol. Kwas ten ma rozgałęziony łańcuch węglowy, ale nie ma w swojej strukturze asymetrycznego atomu węgla.

Polecenia:

- a.** (3 pkt.) Narysuj wzory półstrukturalne (lub szkieletowe) wszystkich izomerów związku **Z1** będących kwasami z rozgałęzionym łańcuchem węglowym, bez względu na to, czy spełniają inne warunki zadania.
- b.** (9 pkt.) Podaj wzory strukturalne lub półstrukturalne (bez zaznaczania stereochemii) aminokwasów **A1**, **A2** oraz związków **X1**, **X2**, **Z1** (izomeru spełniającego wszystkie warunki zadania), **Z2**.
- c.** (2,5 pkt.) Podaj nazwę aminokwasu C-końcowego (**A_C**) wraz z krótkim uzasadnieniem.
- d.** (2,5 pkt.) Podaj nazwę aminokwasu N-końcowego (**A_N**) wraz z krótkim uzasadnieniem.
- e.** (3 pkt.) Podaj sekwencję peptydu **P** stosując skróty trzyliterowe dla oznaczenia poszczególnych aminokwasów. Krótko uzasadnij swój wybór.

W obliczeniach przyjmij przybliżone wartości mas molowych:

H-1 g/mol, C-12 g/mol, N-14 g/mol, O-16g/mol.

Punktacja: wszystkie zadania po 20 pkt., łącznie 100 pkt.

CZAS TRWANIA ZAWODÓW: 300 MINUT

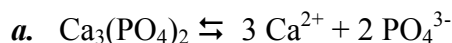

ETAP II

29.01.2010

Rozwiązania zadań teoretycznych

ROZWIĄZANIE ZADANIA 1

Iloczyn rozpuszczalności: $K_{s0} = [\text{Ca}^{2+}]^3[\text{PO}_4^{3-}]^2$

Oznaczając rozpuszczalność molową jako S można zapisać: $[\text{Ca}^{2+}] = 3S$ i $[\text{PO}_4^{3-}] = 2S$.

Po podstawieniu do wyrażenia na K_{s0} otrzymujemy $K_{s0} = (3S)^3(2S)^2 = 108S^5$.

Po podstawieniu wartości K_{s0} i przekształceniu otrzymamy $S = 2 \cdot 10^{-6} \text{ mol/dm}^3$.

Jednak w rzeczywistości, w roztworze obojętnym, rozpuszczalność $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ będzie większa ze względu na protonowanie jonów PO_4^{3-} w tym środowisku (mniejsze stężenie wolnych jonów PO_4^{3-}).

- b. Wykorzystujemy stałe dysocjacji kwasowej K_{a1} , K_{a2} i K_{a3} . Wyznaczamy najpierw zakres dominacji formy H_2PO_4^- .

$K_{a1} = \frac{[\text{H}^+][\text{H}_2\text{PO}_4^-]}{[\text{H}_3\text{PO}_4]}$. Zakładając, że $[\text{H}_2\text{PO}_4^-]/[\text{H}_3\text{PO}_4] = 99/1$, otrzymamy:
 $[\text{H}^+] = K_{a1}(1/99) = 6 \cdot 10^{-5} \text{ mol/dm}^3$, czyli $\text{pH} = 4,2$.

$K_{a2} = \frac{[\text{H}^+][\text{HPO}_4^{2-}]}{[\text{H}_2\text{PO}_4^-]}$. Zakładając teraz, że $[\text{H}_2\text{PO}_4^-]/[\text{HPO}_4^{2-}] = 99/1$, otrzymamy:
 $[\text{H}^+] = K_{a2}(99/1) = 6 \cdot 10^{-6} \text{ mol/dm}^3$, czyli $\text{pH} = 5,2$. Oznacza to, że jony H_2PO_4^- są formą dominującą w zakresie pH od 4,2 do 5,2.

W podobny sposób wyznaczamy zakres dominacji formy HPO_4^{2-} .
 $K_{a2} = \frac{[\text{H}^+][\text{HPO}_4^{2-}]}{[\text{H}_2\text{PO}_4^-]}$. Zakładając teraz, że $[\text{H}_2\text{PO}_4^-]/[\text{HPO}_4^{2-}] = 1/99$, otrzymamy:
 $[\text{H}^+] = K_{a2}(1/99) = 6 \cdot 10^{-10} \text{ mol/dm}^3$, czyli $\text{pH} = 9,2$.

$K_{a3} = \frac{[\text{H}^+][\text{PO}_4^{3-}]}{[\text{HPO}_4^{2-}]}$. Zakładając, że $[\text{PO}_4^{3-}]/[\text{HPO}_4^{2-}] = 1/99$, otrzymamy:
 $[\text{H}^+] = K_{a3}(99/1) = 5 \cdot 10^{-11} \text{ mol/dm}^3$, czyli $\text{pH} = 10,3$. Oznacza to, że jony HPO_4^{2-} są formą dominującą w zakresie pH od 9,2 do 10,3.

- c. W roztworze NaH_2PO_4 dominującą formą fosforanu(V) są jony H_2PO_4^- . Zgodnie z wynikami otrzymanymi w poprzednim punkcie jony takie dominują w zakresie pH od 4,2 do 5,2, czyli odczyn roztworu soli będzie kwaśny.

Analogicznie, w roztworze Na_2HPO_4 dominującą formą fosforanu(V) są jony HPO_4^{2-} . Ponieważ jony takie dominują w zakresie pH od 9,2 do 10,3, odczyn roztworu soli będzie zasadowy.

W roztworze Na_3PO_4 będą występować jony PO_4^{3-} , które są zasadą Brønsteda, ale nie mają właściwości kwasowych – roztwór soli będzie miał odczyn zasadowy. Można posłużyć się bezpośrednio wartościami ujemnych logarytmów stałych dysocjacji: $\text{p}K_{a1}$, $\text{p}K_{a2}$, $\text{p}K_{a3}$ wynoszącymi odpowiednio 2,2; 7,2 i 12,3. Forma H_2PO_4^- występuje w dużym stężeniu (w porównaniu z innymi formami) w zakresie pH pomiędzy $\text{p}K_{a1}$ i $\text{p}K_{a2}$, czyli pomiędzy 2,2 oraz 7,2 (odczyn kwaśny). Forma HPO_4^{2-} występuje w zakresie pH pomiędzy $\text{p}K_{a2}$ i $\text{p}K_{a3}$, czyli 7,2 oraz 12,3 (odczyn zasadowy). Z kolei forma PO_4^{3-} będzie formą główną przy $\text{pH} > \text{p}K_{a3}$, czyli dla $\text{pH} > 12,3$ (odczyn zasadowy).

- d. Zgodnie z wynikami otrzymanymi w punkcie **b** zakładamy, że dominującą formą fosforanu(V) jest H_2PO_4^- . Wówczas $[\text{Ca}^{2+}] = 3S$ i $[\text{H}_2\text{PO}_4^-] = 2S$. Łącząc wyrażenia opisujące stałe dysocjacji K_{a2} i K_{a3} otrzymamy:

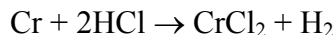
$K_{a2}K_{a3} = [H^+]^2[PO_4^{3-}]/[H_2PO_4^-]$. Stąd, $[PO_4^{3-}] = K_{a2}K_{a3}[H_2PO_4^-]/[H^+]^2 = 2S K_{a2}K_{a3}/[H^+]^2$. Podstawiając wyrażenia na $[Ca^{2+}]$ i $[PO_4^{3-}]$ do wyrażenia na iloczyn rozpuszczalności otrzymamy: $K_{s0} = (3S)^3 (2S K_{a2}K_{a3}/[H^+]^2)^2$. Po przekształceniach uzyskamy końcowe wyrażenie: $[H^+] = \{108S^5 K_{a2}^2 K_{a3}^2 / K_{s0}\}^{1/4}$.
 Rozpuszczalność molowa soli, S wynosi $1 \text{ g} / (310,18 \text{ g/mol} \cdot 0,1 \text{ dm}^3) = 0,032 \text{ mol/dm}^3$. Po podstawieniu obliczonej wartości S do wyrażenia na $[H^+]$ otrzymamy $[H^+] = 2,4 \cdot 10^{-5} \text{ mol/dm}^3$, czyli $\text{pH} = 4,6$. Wartość ta odpowiada zakresowi dominacji formy $H_2PO_4^-$, czyli przyjęte założenie jest spełnione.

Punktacja:

a.	Za zapisanie równania opisującego równowagę	1,0 pkt.
	Za obliczenie rozpuszczalności molowej	2,0 pkt.
	Za wyjaśnienie błędu w obliczeniu dla roztworu obojętnego	1,0 pkt.
b.	Za przeprowadzenie obliczeń granicznych wartości pH	$4 \times 1,5 \text{ pkt.} = 6,0 \text{ pkt.}$
c.	Za podanie odczynu roztworów soli z uzasadnieniem	$3 \times 1,0 \text{ pkt.} = 3,0 \text{ pkt.}$
d.	Za poprawną metodę i obliczenie pH	5,0 pkt.
	Za obliczenie rozpuszczalności w podanych warunkach:	1,0 pkt.
	Za wykazanie słuszności założenia o dominacji $H_2PO_4^-$:	1,0 pkt.
RAZEM:		20 pkt.

ROZWIĄZANIE ZADANIA 2

- a.** Metaliczny chrom reaguje z chlorowodem w wysokiej temperaturze tworząc chlorek chromu(II), zgodnie z równaniem:

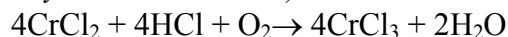
Taki przebieg reakcji znajduje potwierdzenie w obserwowanych zmianach masy chromu:

$$n = \frac{m_{\text{Cr}}}{M_{\text{Cr}}} = \frac{6,81 \text{ g}}{52,00 \text{ g/mol}} = 0,131 \text{ mola Cr}$$

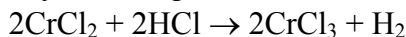
$$M_{\text{A}} = \frac{16,1}{0,131} = 122,9 \text{ g/mol co odpowiada masie molowej CrCl}_2.$$

Stąd związek **A** to chlorek chromu(II), CrCl_2 .

- b.** Związki zawierające Cr^{2+} wykazują silne właściwości redukujące. W roztworze wodnym zachodzą reakcje utleniania chromu(II) do jonu Cr^{3+} (standardowy potencjał redukcji dla reakcji $\text{Cr}^{3+} + e^- = \text{Cr}^{2+}$ wynosi $E^0 = -0,41 \text{ V}$). W obecności tlenu zachodzi reakcja:

W nieobecności odpowiedniego silnego utleniacza sole chromu(II) redukują kationy wodorowe i wydzielają gazowy wodór zgodnie z równaniem:

- c.** Chlorek chromu(III) krystalizuje z roztworu wodnego w postaci uwodnionej. Woda może być związana w sferze koordynacyjnej chromu w postaci akwakompleksu lub/i tworzyć hydrat. Zakładając liczbę koordynacyjną 6, odpowiednie akwachlorokompleksowe kationy chromu(III) możemy opisać wzorem $[\text{CrCl}_x(\text{H}_2\text{O})_{6-x}]^{+3-x}$. Sole **B** i **C1** nie zawierają wody hydratacyjnej (sól **C1** powstała w wyniku suszenia soli **C** nad stężonym kwasem siarkowym) więc odpowiada im wzór $[\text{CrCl}_x(\text{H}_2\text{O})_{6-x}]\text{Cl}_{3-x}$.

W reakcji miareczkowania roztworem AgNO_3 biorą udział jedynie jony chlorkowe niezwiązane w akwachlorokompleksowym jonie chromu, a będące przeciwjonami (anionami) w odpowiednich solach. Liczba moli jonów Ag^+ zużytych podczas

miareczkowania jest zależna od ładunku kationu kompleksowego, a więc od liczby ligandów chlorkowych i cząsteczek wody związanych z chromem. Z przedstawionego wzoru ogólnego soli wynika wzór na liczbę moli jonów Ag^+ zużytych podczas miareczkowania:

$$n_{\text{Ag}} = (3-x) \cdot n_{\text{Cr}}$$

Ogólny wzór soli może być oczywiście przedstawiony również w innej postaci, np.: $[\text{CrCl}_{6-y}(\text{H}_2\text{O})_y]\text{Cl}_{y-3}$ lub $[\text{CrCl}_{3-z}(\text{H}_2\text{O})_{3+z}]\text{Cl}_z$. Wówczas wzory na liczbę moli jonów Ag^+ zużytych podczas miareczkowania przyjmą odpowiednio zmienioną formę:

$$n_{\text{Ag}} = (y-3) \cdot n_{\text{Cr}} \quad \text{lub} \quad n_{\text{Ag}} = z \cdot n_{\text{Cr}}$$

- d. Z ogólnego wzoru dla soli **B** i **C1** w postaci: $[\text{CrCl}_x(\text{H}_2\text{O})_{6-x}]\text{Cl}_{3-x}$ (sumarycznie $\text{CrCl}_3(\text{H}_2\text{O})_{6-x}$) i odpowiedniego wzoru wyrażającego liczbę moli jonów Ag^+ zużytych podczas miareczkowania w funkcji liczby moli chromu wynika równanie ogólne:

$$V_{\text{AgNO}_3} \cdot c_{\text{AgNO}_3} = (3-x) \cdot \frac{m_{\text{CrCl}_3(\text{H}_2\text{O})_{6-x}}}{M_{\text{CrCl}_3(\text{H}_2\text{O})_{6-x}}}$$

Podstawiając wartości podane w zadaniu otrzymuje się dwa równania, odpowiednio dla soli **B** i **C1**:

$$13,5 \text{ cm}^3 \cdot 0,1 \text{ mol/dm}^3 \cdot 10^{-3} = (3-x_B) \cdot \frac{0,120 \text{ g}}{266,45 \text{ g/mol} - x_B \cdot 18,016 \text{ g/mol}}$$

$$5,2 \text{ cm}^3 \cdot 0,1 \text{ mol/dm}^3 \cdot 10^{-3} = (3-x_{\text{C1}}) \cdot \frac{0,120 \text{ g}}{266,45 \text{ g/mol} - x_{\text{C1}} \cdot 18,016 \text{ g/mol}}$$

Rozwiązanie powyższych równań daje wartości: $x_B = 0,003 \approx 0$ i $x_{\text{C1}} = 2,002 \approx 2$.

Zgodnie z tymi obliczeniami można zaproponować następujące wzory soli:

Sól **B**: $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]\text{Cl}_3$ zawierająca kationy $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$.

Sól **C1**: $[\text{CrCl}_2(\text{H}_2\text{O})_4]\text{Cl}$ zawierająca kationy $[\text{CrCl}_2(\text{H}_2\text{O})_4]^+$.

Korzystając z informacji o identycznym składzie pierwiastkowym soli **B** i **C** można łatwo zauważyć, że liczba cząsteczek wody hydratacyjnej w soli **C** wynosi 2. Wniosek ten znajduje potwierdzenie w obliczeniach opartych na zaobserwowanym ubytku masy próbki soli **C** w czasie suszenia:

$$n_{\text{H}_2\text{O}} = \frac{\Delta_m / M_{\text{H}_2\text{O}}}{(100 - \Delta_m) / M_{\text{C1}}} = \frac{13,5 / 18,016}{86,5 / 230,414} = 1,996 \approx 2$$

Stąd wynika wzór soli **C**: $[\text{CrCl}_2(\text{H}_2\text{O})_4]\text{Cl} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ z kationami $[\text{CrCl}_2(\text{H}_2\text{O})_4]^+$.

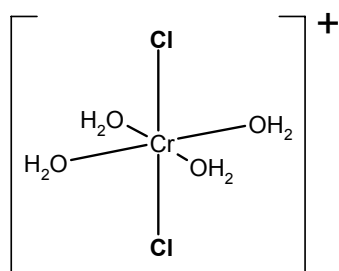
Wzory soli można wyznaczyć również inną metodą korzystając ze wzoru ogólnego i biorąc pod uwagę identyczny skład pierwiastkowy soli **B** i **C**. Stosunek liczby cząsteczek wody hydratacyjnej w soli **C** do liczby jonów chlorkowych nie związanych w sferze koordynacyjnej chromu w soli **C** do liczby jonów chlorkowych nie związanych w sferze koordynacyjnej chromu w soli **B** wynosi:

$$\frac{0,135 \text{ g}}{M_{\text{H}_2\text{O}}} \cdot \frac{5,2 \text{ cm}^3 \cdot 0,1 \text{ mol/dm}^3 \cdot 10^{-3}}{0,120 \text{ g} / (1 - 0,135)} \cdot \frac{13,5 \text{ cm}^3 \cdot 0,1 \text{ mol/dm}^3 \cdot 10^{-3}}{0,120 \text{ g}} =$$

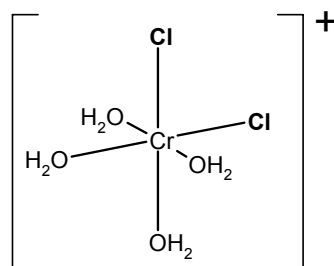
$$= 0,00749 : 0,00375 : 0,01125 \approx 2 : 1 : 3$$

- e. W solach **C** i **C1** występuje taki sam kompleksowy kation dichlorotetraakwachromu(III) z ligandami znajdującymi się w wierzchołkach zdeformowanego ośmiościanu foremnego (oktaedru). Dwa ligandy chlorkowe mogą występować w sferze koordynacyjnej jonu chromu(III) w położeniu *trans* (kął $\text{Cl}-\text{Cr}-\text{Cl}$ równa się 180°) lub w położeniu *cis* (kął $\text{Cl}-\text{Cr}-\text{Cl}$ jest bliski 90°). Rysunki pokazujące przykładowe rzuty izomerów przedstawiono poniżej:

izomer *trans*

izomer *cis*

Punktacja:

a. Za równanie reakcji pomiędzy HCl a chromem prowadzącej do związku A oraz odpowiednie obliczenia	2 pkt
b. Za napisanie równania reakcji związku A z tlenem	2 pkt
Za napisanie równania reakcji związku A z wydzieleniem wodoru	3 pkt
c. Za określenie ogólnego wzoru dla soli B i C1	2 pkt
Za podanie wzoru na liczbę moli Ag^+	1 pkt
d. Za podanie wzoru związku B potwierdzone obliczeniami	2 pkt
Za podanie wzoru związku C potwierdzone obliczeniami	2 pkt
Za podanie wzoru związku C1 potwierdzone obliczeniami	2 pkt
e. Za narysowanie budowy przestrzennej izomerów <i>cis</i> i <i>trans</i>	4 pkt

RAZEM: 20 pkt.

ROZWIĄZANIE ZADANIA 3

- a.** Ponieważ w wodzie występują jedynie monomery aniliny, współczynnik podziału możemy przedstawić jako:

$$k = \frac{c_{tM}}{c_w} \quad (1)$$

a stała równowagi reakcji dimeryzacji w toluenie to

$$K = \frac{c_{tD}}{c_{tM}^2} \quad (2)$$

W układzie obie równowagi istnieją obok siebie, a dodatkowo w fazie toluenowej musi być spełnione równanie bilansu:

$$c_{tM} + 2 c_{tD} = c_t \quad (3)$$

Korzystając z równań (1) i (2) eliminujemy w równaniu (3) nieznane stężenia monomerów i dimerów w fazie toluenowej otrzymując zależność:

$$k \cdot c_w + 2 \cdot K \cdot k^2 \cdot c_w^2 = c_t \quad (4)$$

Stąd, stała równowagi dimeryzacji:

$$K = \frac{c_t - k \cdot c_w}{2 \cdot k^2 \cdot c_w^2} = \left(\frac{c_t}{c_w} - k \right) / (2 \cdot k^2 \cdot c_w) \quad (5)$$

- b. Stała równowagi opisana równaniem (5) musi być równa w dwóch eksperymentach, których wyniki podaje tabelka w treści zadania. Możemy zatem przyrównać wyrażenia z prawej strony równania (5) dla doświadczeń 1 i 2. Zapisujemy równość z podstawionymi wartościami stężeń z tabelki (w mol/dm³) i mnożąc obie strony równania przez 2·k² otrzymujemy:

$$\left(\frac{0,181}{0,0232} - k\right) / 0,0232 = \left(\frac{1,006}{0,102} - k\right) / 0,102$$

Stąd $k = 7,19$.

Stałą równowagi dimeryzacji obliczamy z równania (5) otrzymując $K = 0,25$.

(Należy również uznać odpowiedź $K = 0,25 \text{ dm}^3/\text{mol}$)

- c. W celu obliczenia stosunku stężenia dimerów do stężenia monomerów z równania (1) wyznaczamy:

$$c_{iM} = k \cdot c_w,$$

i po wstawieniu tej zależności do równania (2) otrzymujemy:

$$c_{iD} = K \cdot k^2 \cdot c_w^2.$$

Obliczamy stosunek

$$r = c_{iD} / c_{iM} = K \cdot k \cdot c_w.$$

Jak widać z powyższego równania stosunek ten nie jest stały i zależy od stężenia aniliny w wodzie. Po podstawieniu danych liczbowych otrzymujemy:

$$\text{w doświadczeniu 1} \quad r_1 = 0,04$$

$$\text{w doświadczeniu 2} \quad r_2 = 0,18.$$

- d. O tym, że w fazie wodnej nie zachodzi reakcja dimeryzacji aniliny, decyduje obecność wiązań wodorowych w środowisku wodnym. Wiązanie wodorowe pomiędzy cząsteczkami wody i aniliny jest znacznie silniejsze niż oddziaływanie anilina-anilina. Wiązania wodorowe nie występują w fazie toluenowej, co umożliwia powstawanie dimerów aniliny.

Punktacja (za zadanie 3):

a.	Za wyprowadzenie równania (5)	8 pkt.
	(w tym, za poprawne podanie zależności (1), (2) i (3) po 1 pkt.)	
b.	Za obliczenie współczynnika podziału k	4 pkt.
	Za obliczenie stałej równowagi reakcji dimeryzacji K	2 pkt.
c.	Za obliczenie stosunków stężeń r_1 i r_2	3 pkt.
d.	Za wyjaśnienie przyczyny powstawania dimerów w toluenie	3 pkt.

RAZEM: 20 pkt.

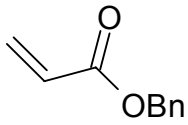
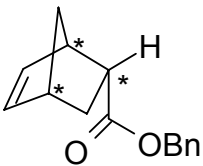
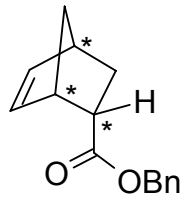
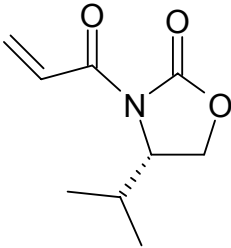
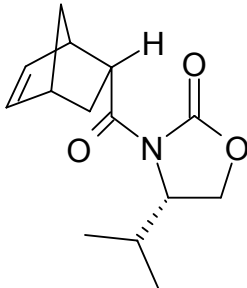
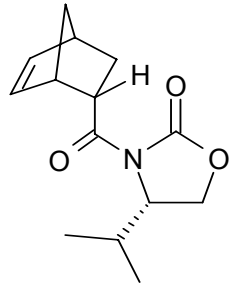
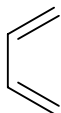
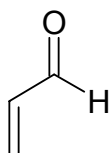
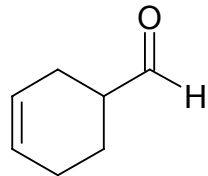
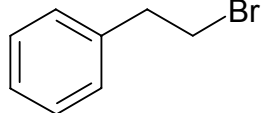
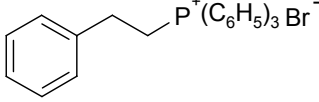
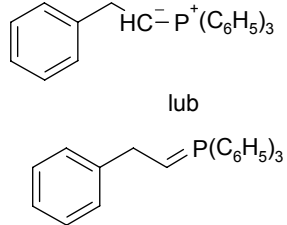
ROZWIĄZANIE ZADANIA 4

Punktacja (za zadanie 4):

a.	Z wzory strukturalne związków A-L	12×1 pkt. =12 pkt.
b.	Za zaznaczenie asymetrycznych atomów węgla w związkach C i D	2×0,5 pkt. = 1 pkt.
c.	Za podanie prawidłowego stosunku produktów B i C w obydwu reakcjach	1 pkt.
	Za uzasadnienia	2×1 pkt. = 2 pkt.
d.	Za wyjaśnienie roli pochodnej (S) - waliny	2 pkt.
e.	Za wybór mieszaniny E i F oraz uzasadnienie	2 pkt.

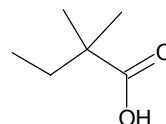
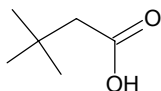
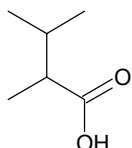
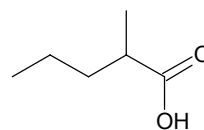
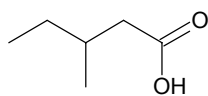
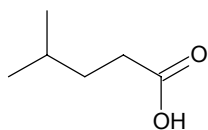

RAZEM: 20 pkt.

Polecenia <i>a.</i> i <i>b.</i> Wzory związków A - L		
<p>A</p> 	<p>B</p> 	<p>C</p>
<p>D</p> 	<p>E</p> 	<p>F</p>
<p>G</p> 	<p>H</p> 	<p>I</p>
<p>J</p> 	<p>K</p> 	<p>L</p>
<p><u>Polecenie <i>c.</i></u></p> <p>W reakcji Dielsa-Aldera na schemacie 1, substraty są achiralne, zatem powstające związki B i C, które <i>de facto</i> są enancjomerami powstają w stosunku 50 : 50 (czyli 1:1). W reakcji Dielsa-Aldera na schemacie 2, powiedziano, że produkt B powstał z 86% ee, zatem stosunek B i C = 93 : 7. Z definicji nadmiaru enancjomerycznego:</p> $ee = \frac{(\%B - \%C)}{(\%B + \%C)} = 86\% \text{ oraz } \%B + \%C = 100\%.$		
<p><u>Polecenie <i>d.</i></u></p> <p>Pochodna (S)-waliny w reakcji przedstawionej na schemacie 2 pełni rolę „pomocnika chiralnego”. Ma ona asymetryczny atom węgla o ściśle określonej konfiguracji, który „kontroluje” konfigurację powstających w trakcie reakcji, kolejnych centrów asymetrii. Powoduje to, że spośród dwóch możliwych produktów addycji <i>endo</i> jeden jest zdecydowanie uprzywilejowany.</p>		
<p><u>Polecenie <i>e.</i></u></p> <p>Zdecydowanie łatwiej jest rozdzielić związki E i F, gdyż są one diastereoizomerami, które zasadniczo różnią się pomiędzy sobą właściwościami fizykochemicznymi, podczas gdy związki B i C są enancjomerami, więc w środowisku achiralnym mają takie same właściwości (np. do ich rozdzielenia trzeba byłoby użyć kosztownych kolumn ze złożem chiralnym).</p>		

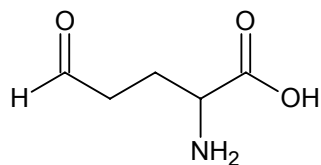
ROZWIĄZANIE ZADANIA 5

a. Wzory izomerów **Z1**:

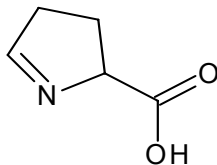

b. Wzory związków:

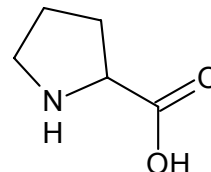
X1

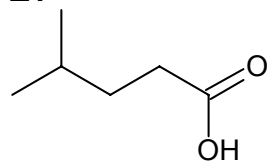
X2

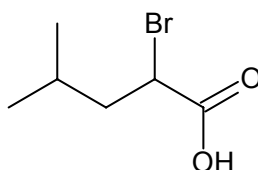
A1

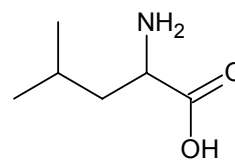
Z1

Z2

A2

c. Związek **A_C** to arginina

Uzasadnienie: W punkcie **b.** zidentyfikowano aminokwasy **A1 = Pro** i **A2 = Leu**. Wiadomo, że peptyd zbudowany jest jeszcze z **Arg**. W treści zadania podano informację, że peptyd ten nie ulega jednak żadnym przekształceniom wobec trypsyny, która hydrolizuje wiązania peptydowe po karboksylowej stronie Lys i Arg. Aminokwasem C-kończącym musi więc być **Arg**. Dodatkowo z powyższych informacji wynika, że peptyd musi występować w postaci kwasu.

d. Związek **A_N** to leucyna

Uzasadnienie: Z treści zadania wiadomo, że peptyd **P** jest zbudowany z 4 reszt, ale tylko 3 aminokwasów. Zatem skoro Arg jest aminokwasem C-kończącym, to N-kończącym będzie Pro lub Leu. Wiadomo ponadto, że peptyd wykazuje fioletową barwę w próbie z ninhydriną. Pro jako jedyny aminokwas naturalny daje żółty kolor próby z ninhydriną.

e. Związek **P**: **Leu-Pro-Pro-Arg**

Uzasadnienie: W sekwencji powtarza się Pro lub Leu. Porównanie mas molowych aminokwasów ze znaną masą molową peptydu **P** pozwala znaleźć aminokwas, który się powtarza: $481 + 3 \times 18(\text{H}_2\text{O}) - [131(\text{Leu}) + 115(\text{Pro}) + 174(\text{Arg})] = 115$
Zatem powtarzającym się aminokwasem jest Pro.

Komentarz do rozwiązania zadania 5

ad **a**. Kwas karboksylowy **Z1** ma masę molową 116 g/mol
 $116 - 45 (\text{COOH}) = 71$

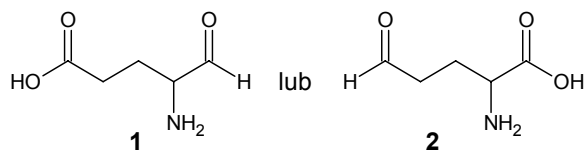
Reszta alkilowa ma wzór ogólny $\text{C}_n\text{H}_{2n+1}$ zatem $12n + 2n + 1 = 71$, czyli $n = 5$.

Zatem wzór kwasu **Z1** to $\text{C}_5\text{H}_{11}\text{COOH}$

Można przedstawić 6 izomerów kwasu o takim wzorze i rozgałęzionym łańcuchu.

ad **b**. Tok rozumowania:

Związek X1: Analizując wzór kwasu glutaminowego można stwierdzić, że monoaldehyd powstały z niego w wyniku selektywnej redukcji to:

W słabo kwaśnym środowisku zachodzi reakcja otrzymywania imin. W zadaniu chodzi o wewnątrzcząsteczkową reakcję, ponieważ w wyniku tego przekształcenia powstanie uprzywilejowany pierścień 5-członowy. Reakcja mogłaby zachodzić również międzycząsteczkowo, ale powstałaby wtedy pochodna, z której nie można by otrzymać aminokwasu naturalnego. Szukany związek **X1** ma więc wzór **2**.

Związek X2: Różnica mas molowych **X1** i **X2** potwierdza, że związkiem **X2** jest cykliczna imina, zawierająca pierścień 5 członowy.

Związek A1: NaBH_4 to selektywny odczynnik redukujący, który redukuje grupę iminową, natomiast grupa karboksylowa nie ulega żadnym przekształceniom. W ten sposób z cyklicznej iminy **X2** powstaje naturalny aminokwas prolina i jest to związek **A1**

Związek Z1: Wśród izomerów przedstawionych w pkt. **a**., tylko kwasy o wzorach **1**, **5** i **6** spełniają warunek zadania o braku asymetrycznych atomów węgla, ale tylko z kwasu **1** można otrzymać naturalny aminokwas.

Związki Z2 i A2: Reakcje prowadzące do otrzymania tych związków są znane z pierwszego etapu olimpiady.

Punktacja:

a. Za podanie wzorów izomerów kwasu Z1	$6 \times 0,5 \text{ pkt.} = 3,0 \text{ pkt.}$
b. Za wzory związków A1 , A2 , X1 , X2 , Z1 , Z2	$6 \times 1,5 \text{ pkt.} = 9,0 \text{ pkt.}$
c. Za podanie aminokwasu C-końcowego	1,0 pkt.
Za uzasadnienie wyboru	1,5 pkt.
d. Za podanie aminokwasu N-końcowego	1,0 pkt.
Za uzasadnienie wyboru	1,5 pkt.
e. Za podanie sekwencji peptydu	1,0 pkt.
Za uzasadnienie	2,0 pkt.

RAZEM: 20 pkt.